

Друга књига

Никола Пашић

Увод

I

Овде ћу говорити само о г. Пашићу. У овој се расправи врло често срећемо са овим именом и потребно је, у једном малом портрету, приказати човека, за кога су у нас многи догађаји везани, а који је од неких сматран за доброг, а од других, за рђавог државника. Код свију стоји то уверење да је он, и са добрим особинама и са својим недостацима, одговоран за оно, не само што се код нас дешавало, већ и за догађаје које је он изводио преко својих људи, на које је утицај имао. Да ли је он био добар или рђав вођ народа, а вођ је био у извесно доба, моћи ће се видети не само из овог нацрта његове личности, већ из великог дела ове расправе.

У овој расправи мало ћемо говорити о другим људима. Има више разлога за то. Друге личности, које су јако везане за г. Пашића, мале су улоге, у нашем јавном животу, играле, и ако је било њихових каквих добрих или рђавих последица, све је то резултат Пашићевог метода и система, где су они, више несвесно, извесне улоге играли. О људима г. Пашића може се казати, што и за политичке групе којима на челу, доста дуго, стоје, маркантни типови, као што је г. Пашић. Оно што га никако није напуштало, са њим је остало из два разлога: или што је по својој скучености, веровало у његову моћ, или што су то били људи, који су се правили да га цене, и уз њега остајали, из својих чисто себичних, амбициозних или лукративних разлога. Како су, пак, његове способности одвратне за независне типове, а и лаке за имитирање у маси шпекуланата, то су га први напуштали, а други остајали са њим, маскирани да се диве његовим способностима и успесима. Међу људима, који, споља гледано, чине котерију г. Пашића, било је, али врло мало, и таквих загонетних појава, да су остајали у

његовом друштву, иако нису били глупи, ни шерети и покварени. Ова мањина га је оштро критиковала, осуђивала, али је за њим ишла. Ово се да објаснити слабом вољом у тих политичара, и тиме што им године не дозвољавају излаз из партијског опортунизма.

Што се тиче, извесног респекта који г. Пашић има, и после нашег слома, у наших избеглица, влади и Скупштини, објашњава се са више мотива. Једни верују, без доказа, у његову свемоћ код савезника, нарочито у Русији, други се плаше отворене борбе са њим, знајући да се он не стиди средстава према својим противницима; неки, који су се случајно затекли са њим, за време слома, праве се да верују у његову неминовност, из страха, што не знају шта могу било какве промене, да донесу.

Кад се уз све то, има у виду, лавирање г. Пашића, кад наиђу тешкоће и кад опозиција јача, онда је разумљиво што се он држи на управи, толико дуго, чак и после наше велике катастрофе.

II

За име Николе Пашића везано је много догађаја наше нове историје. Победа од 1912/13, као и погубија 1915, пратиће то име у историји, као и садашњости. Нисам од оних који ће и успехе и неуспехе везати само за једну личност, па била она прави херој, али се не сме не анализирати психологија таквих људи, који имају утицаје на догађаје.

Прави хероји, као и лажни, дејствују као истине и заблуде. Обе су чињенице импулсивне за покрете и у догађајима што се збивају, имају оправдање у особинама и горњим изворима.

Људи на положајима дају, прво, онолико колико они вреде; друго, онолико колико вреди средина, која их држи, потпомаже и брани. И напослетку, онолико колико противници њихови вреде. Много се штошта припише у заслугу људима од савременика, што није њихово, а и замерке им се учине за оно, за шта нису криви. Да бисмо оценили праву вредност услуга г. Пашића, морамо га ценити у два периода посве неједнака, у периоду до 1903, и у времену од 1903, до данас. У последњем периоду имамо још два момента – до слома, слом и његове последице.

У расправи о слому Србије, узгред сам додирнуо добре и рђаве особине г. Пашића, овде ћу се систематичније задржати на његовој личности.

III

Опште интелектуално-моралне особине г. Пашића типичне су за једног балканског политичара, који са садашњошћу у Европи не-

мају ничега заједничког. Између њега, Николе, краља црногорског, Есад паше¹ и других вођа народа на Балкану, нема велике разлике. Сва разлика, коју и лаици опажају, долази од тога што су неједнака поља њиховог рада, а на истим пољима, заједничке особине, поклапале би се у свему.

Особеност Балканаца уопште, са малим изузетком, прошли они кроз школу или не, састоји се у способности да раде добро, само са рђавим људима. Они знају и познају добро психологију неваљалаца. Рад са искреним, поштеним и отвореним типовима, за њих има огромних тешкоћа, и за њих, уопште, никаквих метода немају. На великим положајима у Балканаца се врло често и брзо развијају апетити за влашћу, врло ретко за славом или оправданим и заслуженим признањима. Амбиције за влашћу расту у њих, рекох, брзо и јако, према чему су им средства, да је се дочепају, брутална и одвратна. Између данашњих типова на Балкану и времена Али паше и Бушатлије, разлика је велика. Демократија, парламентаризам, грађанска слобода, прогрес, култура и друго, што је садржина речника данашњих Балканаца, речи су без основа и дубоког корена у њиховом осећању, а употребљавају се као згодни изрази, да се прикрију брутални, нагонски смерови, који су једини покретачи за њихове смерове.

Природна бистрина које има доста у свих Балканаца, у људима од положаја, припадали они ма којим странкама, режимима или било у ма којој балканској земљи, изроди се у шеретлук. Јача култура би бистрину трансформисала у искреност, поштење, легалност, и праву грађанску кураж. Немање никакве културе, шеретлуком ће прикрити недостатке, код бистрих, а код тупавих, балканску бруталност.

Обичне добре особине Балканаца за грађанске свакодневне трансакције, страшно су рудиментарне у јавним радњама, а нарочито у међународном општењу. Пашић приступа људима у земљи и на страни, са огромним неповерењем. Полазећи од себе, цени друге, отуда рђави, лажни и нетачни резултати о људима и догађајима. Средина, која је њега разумела, на коју је он и наслоњен, слична је са њиме. Док је Радикална странка била у опозицији, и носилац идеје демократизма, била је с јаким карактерима. Пашић у тој средини, није много вредео. У првим тешким данима, 1883, у побуни, он напушта земљу и странку, као њен вођ, а оставља своје пријатеље, личне и начелне, строгостима једног режима, који је увео пустош у редове странке.

¹ **Есад паша**, албански великодостојник, један је од ретких, ако не и једини, који је хтео сарадњу са Србијом, па је чак и наш збег у Албанији штитио од побуњених Арнаута. Уз то, има података, да је са својих 800 људи учествовао и на Солунском фронту. Убили су га његови сународници у Паризу, 1920.

Кад су се догађаји променили, страсти стишале, кад су му другови израдили амнестију,² он се вратио у земљу. Прво му је било да из странке одстрани све што је племенито и умно. Ту је први расцеп у Радикалној странци. У првим данима Радикалне странке на влади, Пашић је у средини лифераната и грабљиваца и оног олоша, који је и странку и земљу довео до пропасти. У борби са људима из своје странке, који су у њој представљали знање и поштење, био је немилосрдан. Подметањима са његове стране и од стране његових помагача, није било краја. Није се стидео подметати својим друговима чак и непатриотизам. Као што није знао за границе у клеветању партијских противника, тако је немилосрдан био и према својим друговима у странци, који су му опонирали. Он је завео деспотизам у странци, и увео истеривање првих људи из ње. Ово је створило фракционисање, у чему је потпомаган од неваљалих и неморалних људи, који су усмено и писмено бранили корупцију, чиме се Радикална странка у извесним својим владама почела обележавати.

Ауторитет Пашићев све више је падао у његовој рођеној странци и земљи. Од Ивањданског атентата, кад је изобличио своје другове, осуђене на робију, изгубио је сваку вредност. Његово понашање за време фузије, свело га је на нулу. У времену од 1903–1906, кад је краљ Петар дошао на владу, са највећим напорима је налазио место да се кандидује за посланика. Улазио је у све могуће компромисе са странкама, само да би био у влади. Он је главни узрок распаду велике Радикалне странке, на старије и млађе радикале. Странка је опадала, док су остале странке, у опозицији, при изборима, последњих 10 година, стално расле.

Последњих 10 година, Пашић је видео да му је опстанак обезбеђен само ако је на влади. Чинио је све могуће, само да се под њим врше избори. Радикална је странка, последњих година, четири пута узастопце вршила изборе, и на жалост, сви ти избори доводили су је до врло слабе већине. Радикална је странка добро прошла само 1906, после неуспеле владавине самосталаца, за чији је неуспех највише крив Пашић и радикали у опозицији, који су први увели опструкцију, са 91 послаником у Скупштини. После ових избора странка није могла више никада доћи до тог броја. Да су ма који други избори вршени у горњем времену, радикали, са Пашићем на челу, једва би од 166 посланика, имали 50–60 манадата.

Поред неоспорних тековина којима су се, на влади, обележили радикали: наоружање, економска еманципација, грађење железница

² Пашићеву амнестију тражио је, по абдикацији, лично бивши краљ Милан.

и друго, варварско понашање Пашића и његових другова, и њихова безобзирност према правима других и образу људи у њиховој и туђим странкама, одвели су Радикалну странку у пропаст. За рехабилитовање Пашића заслужни су мали број млађих људи у странци, који се ту затекао и који је и по васпитању и по наравима, био нешто сасвим друго од Пашића и старије генерације у странци. Како је Пашић заклето непријатељ прогреса, културе и морала, то је и противу ове групе, којој дугује за свој реноме, устајао и борио се, удружујући се и са својима и са противницима противу њих.

IV

Успеси балканских ратова дали су велики значај г. Пашићу у земљи и на страни. Европски рат, који га је затекао на челу изборне владе, и код противника и у земљи и код наших савезника на страни, назначавало га је човеком који треба да је ту. Услед нашег пораза у новембру 1914, он је председник владе састављене од три странке. Гледано са стране, док је он био шеф хомогене владе, и сад коалиционе, могло се мислити да је он доиста представник праве већине српског народа.

Од 87 посланика, са којима је располагала Радикална странка, у садашњој Скупштини, било је правих Пашићевих људи 20–30, остали су били очити противници његове унутрашње и спољне политике. Од 110 посланика³, колико се спасло аустријског ропства, Пашићеви су људи 20–30, остало је противу њега. Чак и из његових политичких група га осуђују за слом, који је земљу задесио.

Из горњих бројева јасно је да је Пашићев систем, осуђен у Србији, да су само велики догађаји од 1908, до сада, спречавали цепање Радикалне странке и потпуно изоловање његових, од умних и моралних људи у самој странци. С једне стране, велики догађаји, а с друге, несређено војно питање, које је доста хране давало овим несолидним политичарима, помогли су Пашићу, који је непрестано у управи, као председник хомогених или коалиционих влада, те је он у иностранству, сматран за неминовног и верног представника правих расположења и праве већине српског народа.

Наш је народ тачно знао, да је предност Пашића, готово безначајна у земљи. Мислило се, међутим, чак и код шефова других политичких странака, да је његов ауторитет јак на страни. Из ове расправе ће се ближе видети његова вредност за нашу спољну политику.

³ Опереше се са разним цифрама, па се иде чак и до броја од 123, с тим што је у Србији остало 39

Овде напомињем да се за њега и сад може рећи, оно што је г. Миловановић рекао 1908, за време анексије Босне и Херцеговине, да је после Пашића нашао за Србију сва врата затворена. Смушен и конфузан, тако је водио и спољну политику Србије, нарочито од арбитраже до слома, да је, ако не сасвим, затворио врата Србији према савезницима и код њих изазвао велику индиферентност према српском проблему. Шта више, успео је, с нашим проблемом, да Србија испадне нескромна, да се баци сумња на њу да је изазвала Европски рат, и да се о нама на Балкану и у Европи, мисли као о највећим мегаломанима.

V

После слома, о Србији се не говори, или врло мало. Прва савремена критика, као и будуће, записаће само хероизам, као епитете нашем народу, који је то с правом заслужио, јер је све на снагу изнео. Никаквих олакшица није имао, ни од рада својих политичара, ни од рада својих војних шефова. Катастрофа је резултат стицаја многих узрока, међу којима је невешто вођење унутрашње и спољне политике, као и војних операција, један од најзначајних разлога.

Иностранство мисли за Пашића да вреди у својој земљи, Србија мисли да Пашић вреди у иностранству. Из ове две заблуде порастао је Пашићев реноме и створена је његова неминовност, на штету Србије. После слома, јада и толиких болова, Пашић са својим људима, који су се, борећи се за њега, борили, у првом реду, за себе, покушавају да горње две заблуде дигну поново на пиједестал истине. Наравно, да свршени догађаји говоре против тога. Покушај његових људи у Ници, да оживе Радикални клуб са Стојаном Протићем на челу, сувише је провидна ствар, од које се сви солидни елементи склањају. Но, и да се не оствари тенденција његових људи, слаба је утеха за пропалу земљу и њену будућност, и велика је и неоцењива штета, што је он, после слома, и један дан остао на управи земље, што води све даље у понор, где никаква одговорност не може бити накнада за народне губитке.

VI

Из изложеног јасно је да, у личним особинама и способностима, има мало разлога за Пашићеву неминовност. Сад нам остаје да покажемо одакле је никао реноме и колико су за њега заслужни његова околина и догађаји.

Док је Радикална странка била у опозицији, два њена највећа противника били су краљ Милан и краљ Александар. Обојица су ве-

лики демагози, и њихово демагоштво, које је сметало Радикалној странци да дође на владу, дало је могућности да се демагогија у народу, на чијем је челу био Пашић, са својим друговима, популарише. Однегован у демагошкој популарности, са истим особинама је доцније и дошао на владу. На разним владама, пре и после 29. маја, у својој странци је имао контрасте у чистим, отвореним интелектуалцима, за којима гомиле нису ишле, јер је тим људима демагогија била одвратна. Код масе је Пашић и на влади – у борби са јачим људима у својој странци, који се нису, по сваку цену, држали на влади – лако је пролазио као велики ауторитет. Партијска опозиција, Пашићу није много значила, нарочито после 29. маја.

Самосталци су имали два велика недостатка. Као млада странка имала је добре карактере у шефовима, али доста неискусне људе, који се нису могли одупрети захтевима своје већине, да пре времена узму владу у своје руке.

Једанпут на власти, отпочели су губити начелност, и улазећи у разне компромисе са радикалима, због тешких догађаја у унутрашњој и спољној политици, и нехотице су давали значај г. Пашићу.

Ово је дотле ишло, да затечени у влади за време слома, самосталци почињу, и због своје коже, бивати најјачи браниоци Пашићевог ауторитета и његове неминовности.

Највише су на реноме г. Пашића утицали догађаји из балканских ратова. Европски му је рат, првим успесима Србије, појачао тај ауторитет, а сада, са окрњеним ауторитетом, Пашића, очекује да му успеси савезника на бојним пољима, донесу промене на боље. Шта је у горњим догађајима, Пашићево, а шта других, видеће се из ове расправе, а посве је излишно доказивати и заустављати се овде, на каквој његовој улози за промене, које се у акцијама политичким или војним, код наших савезника могу да десе.

VII

У Србији је било типова сасвим супротних г. Пашићу. Он се заустављао мало на г. г. Вујићу⁴ и Миловановићу. Обојица су били јако интелектуално развијени, људи великих личних релација у Европи. Људи отворених метода и широких путева, увек далеко од сваке демагогије. Долазили су на владе, не за се и за своје клијенте, већ да земљи што привреде, а силазили су са ње, чим би осетили да су наишли на опозицију или мало негодовање у Скупштини, или у двору. Обоји-

⁴ Вујић др Михаило, умеренији радикал, неколико пута председник владе и мин. ин. дела, као и посланик на страни

ца су били радикали, против којих је г. Пашић, са својим друговима, предузимао најразличитије махинације. Са њима је нерадо био у кабинетима, и није их никако трпео на владама.

Тешкоће у унутрашњој, као и спољној, политици, биле су велике, на које су Вујић и Миловановић наилазили. Но, они су све лако савлађивали и поред свих тешкоћа у раду, од стране г. Пашића. Вујић је средио финансије и српску економију, прављењем добрих зајмова, пореских закона и трговачким уговорима. Миловановић је спровео питање анексије Босне и Херцеговине кроз Европу, вештином једног великог државника. Он је начинио први значајан уговор, са Бугарском, из кога је никла акција противу Турске. За Балкан балканским народима, учинио је више од демагога, који су оперисали горњом фразом, а умели затворити Србији врата и на Балкану и у Европи. Велико је питање да ли би Србија, после балканских ратова са Турском, дошла у сукоб са Бугарима, и да ли би се у Европском рату дошло до слома Србије, да је Миловановић управљао српском спољном политиком.

За горњом двојицом, још за живота њихова, ишла је клевета, грдна оговарања, што их на миру, ни у гробу, нису остављала. Демагози у нас, који се свим начинима држе на влади, и кад са ње падну, употребљавају све начине да на њу опет дођу, без скрупула, моралних и социјалних, хоће за своје неуспехе, и на мртве, заслужене људе, да баце кривицу.

VIII

За карактеристику менталитета и способности г. Пашића не можемо пропустити извесне карактеристичне стране, које га удаљују од просечног лукавог балканског типа. Резиме његовог рада у спољној политици јесте, да је Србија свуда изневерна и преварена. Пашић се не устручава да подвлачи како нас је Бугарска, и поред четири уговора са њом, на којима је Пашић, директно и индиректно, сарађивао, увек изневеравала. Пашић је после слома говорио, да су наши савезници криви за наш слом, којима је он предочавао опасност од Бугара. Нас су у Европском рату оставиле и Румунија и Грчка. Италију је г. Пашић означио као нашег великог непријатеља. Сви су нам криви, и пријатељи и непријатељи, само није крив г. Пашић, који је све предвиђао и предочавао, али нико га није слушао.

У целом свету, сваки би, после једног већег неуспеха, повукао собом све консеквенце. У нас се толеришу и несреће и сломови и нико не покушава потражити узроке у неспособности и невештини онога који рukuје нашем спољном политиком. Један човек који нема ни

рутине, ни најнужније дијалектике за дискусију на српском, а нек'моли на француском језику, јер не зна ни једног језика, аматер у спољној политици, без знања и европског искуства, могао је правити, и правио је, само гафове. Детаљна анализа његових аката и поступака, била би смешна збирка гестова, да није и сувише жалосна историја нашег народа, као резултат толиких његових недостатака.

Нико не рачуна толико на заборавност и нико није за себе више користи извукао, од ове опште особине масе и средине, колико г. Пашић. Скокови, које је он правио у гледиштима, по истим стварима, толико су велики и груби, да ни заборав, често не може ништа помоћи. Догађаји, истина, имају своју логику, али људи, па били и политичари, не смеју изгледати, услед нелогичности, комични. Зато су и системи управе, кроз све векове, и код свих народа, измислили промене у људима, са променом догађаја.

IX

Пашић је био вођа народа. Противу њега се устајало, он се критиковао, али дошло је време кад је он назначен за неминовног. Известно је да има много заблуда у цеђењу те неминовности, чак и после слома, као што има и личнога, што је разумљиво за такво схватање, а што одговара менталитету нашег јавног мњења, узројаног, збуњеног и непробраног, после страшних удара, које је наша земља претрпела.

Вође разних народа и векова, имају једну општу црту, да се поклапају са средином коју воде. Ако се у њој истакне човек, који годи инстинктима те гомиле, ако има њених интелектуално-моралних дефеката, онда, у даном моменту, може постати њен вођ. Праве вође народа и масе, обично беже од озбиљних послова, да их догађаји не би демантовали и у очима ове начинили неподобним за њихове идеале.

Пашић је дуго био у опозицији. Долазио је чешће на владу, али из чистих својих дефеката, дошао је до уверења да са власти, последњих 10 година, никако не треба да силази. Ово је највише удило његовом реномеу и то га је пред историјом и пред садашњошћу учинило највише одговорним за свршене догађаје. Човек без икаквих административних способности, без икаквог стручног и општег образовања, везан за људе сличне спреме, новинарске и демагошке, није могао на влади дати оно, што су тешка питања, за своја решења, очекивала. Пуштао је да се решења реше по развоју догађаја, и она су му, у извесним моментима, дала извесна повољна решења, али је у већини случајева, било таквих кобних последица по интересе Србије, да је наш слом резултат тих његових недостатака и његових крампонирања да

влада и администрира, што је амбиција једног ретког властољупца. Концесије, терени у новим областима, ортачина шума са најопскурнијим типовима, нису фабуле, као што нису приче ни корупција, коју је уносио у Скупштину и изборе. Слабо јавно мњење у нас, које је брзо еволуирало у западњачко декаденство, изазвало је г. Пашића на опасне мере и методе, које су се поклапале и са задовољењем његових моралних особина, које нису од особина просечних, далеко одскакале.

X

Лакше је у овој средини, као и простом народу, примити разлог, да су наши савезници криви за слом, не улазити у праве разлоге, који су у нама самима. Фасцинирање се јавног мњења врши необично простим марифетлуцима, између осталог и сјајним перспективама наше будућности, на основи обећања, која је Пашићу лично Русија учинила.

Кад је маса, просвећена и непросвећена, направила Путника и Пашића неминовним, онда јој је било жао, и после демантовања те неминовности, страшним догађајима, да то призна. Политички и војни догађаји у нас, развијали су се, као да нико у земљи није управљао, очекивало се спасење са стране, пустило се да се сви недостаци, опажени још 1912, развијају и сазру до метода за сопствено упропашћивање наше земље.

У обичном животу људи постају смешни чим изађу, понашањем и својим радом, из круга, који им је обележен васпитањем и развијањем. Кад балкански типови, лукави и шерети, својим манирима хоће да дају облик европских метода, онда од тога пати и њихов ауторитет, а најчешће посао, који врше.

Г. Пашић је пун успеха, кад се тиче послова унутрашње политике. Добро познавајући људе, њихове добре и рђаве стране, лукавством успева у опхођењу. Његовим причама о везама у Русији, чак и начелни противници почели су веровати. Чак да је Русија, преко Пашића, и то само због њега, Србији осигурала најшире границе из овога рата. Мислећи да се методама, којима се у земљи служи, може користити и у Европи, он је изазвао ону реакцију, да се тражи нарочити смисао исказима, и цела се оцена о њему своди на познату западњачку толеранцију, иза које се обично скрива подцењивање. Куртоазијом и на Западу избегавају да према Пашићу употребе изразе, које он заслужује, употребом мешовитих гестова балканско-европских метода и радњи.

Егоизам, као најистакнутија особина г. Пашића, највише је њему сметала да нађе искрене, добре и савесне раднике, па самим тим, највише је штете нанела земљи.

У данима, кад, после слома, није било никаквих разлога да остане на влади, кад су посланици тражили рад Скупштине, он је на све могуће начине избегавао додир са посланицима. Његов опортунизам према војсци, према опозицији, према критици његовог режима, помешан са најбескрупулознијим методама, само да остане на влади, јасно истиче основни нагон његовог карактера, који је обојадисан најличнијим егоистичким мотивима. Клеветање оних које није могао сломити корупцијом, набацивање на своје противнике да желе промене у спољној политици, показују да се грчевито држао власти и онда, кад му је поверење најважнијег фактора, Скупштине, јасно доведено у питање. Њега се не тиче што је он шеф једне владе без ауторитета, не тиче га се ни растројство у војсци и међу избеглицама, равнодушан је према свему што је остало у Србији. Ништа не предузима, јер не зна који су и какви проблеми. Окружава се људима и поверава послове лицима по личним наклоностима. Он и његови другови лутају по Европи и размештају људе за рекламу њиховог режима.

XI

Пашић и Ђолити⁵

Типова у политици, као што је Пашић, има и у другим земљама. Од савремених типова најсличнији му је Ђолити. За успешну Ђолитијеву политку, радили су у Италији слични типови, као што су били Криспи⁶, Депретис⁷ и други. Они су знали искористити слабост парламентаризма и јурили су за већином, које се не траже од политичких људи извесних традиција, програма, заједничких погледа, већ већина, коју Морели зове, врстом анонимних друштава.

Ђолити је имао у својим рукама Скупштину, администрацију, пресу и целу земљу. Био је необично велики стратег у изборним комбинацијама и парламентарним трансакцијама. Умео је врло вешто, као нико други, да ублажи незадовољство, да отклони сударе од одговорности, и да се склони од непоправљивих погрешака. Знао је врло добро, из страшног искуства, људске слабости. Знао је изазвати ривалства и створити такмичење, потпуно индиферентан за моралне вредности. Парламентарни медиокритет се дивдио његовом опортунизму, јер се

⁵ Ђолити Ђовани, истакнути итал. државник, десетогодишњи пред. владе 1903–1913, када је имао све у својим рукама, благодарећи већини у парламенту.

⁶ Криспи Франческо, итал. државник, пред. владе 1887–1891, пао због погоршања односа са Француском. Поново шеф владе 1893–1896, демисионирао због грубог ликвидирања сељачких немира на Сицилији.

⁷ Депретис Агосино, био први пред. владе, тзв. леве оријентације (1876). Заједно са Криспијем тежио ка стварању итал. колонија у Африци.